

MEĐUGENERACIJSKI PRIJENOS ZLOSTAVLJANJA DJECE U OBITELJI

Ninoslava Pećnik

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Studijski centar socijalnog rada

Pregledni rad

UDK 179.2:159.97-055.5/7.

Primljeno: svibanj 1999.

Međugeneracijski prijenos zlostavljanja djece u obitelji odnosi se na pojavu da osobe koje su u djetinjstvu doživjele zlostavljanje u obitelji u odrasloj dobi zlostavljaju vlastitu djecu. U članku se navode empirijske provjere te pojave, prikazana su najznačajnija prospektivna istraživanja međugeneracijskog prijenosa zlostavljanja djece, te opisani metodološki problemi tog istraživačkog područja. Autorica raščlanjuje moguće mehanizme kojima se zlostavljanje prenosi s jedne generacije na drugu, načine na koji se djeca štite od učinaka zlostavljanja, te čimbenike koji dovode do prekidanja kruga zlostavljanja u obitelji. U zaključku su predloženi načini korištenja navedenih spoznaja u praksi.

1. UVOD

Djelatnici centara za socijalni rad i drugih ustanova socijalne skrbi se nerijetko susreću s pojavom da se različite generacije iste obitelji u određenim vremenskim razmacima pojavljuju kao korisnici njihovih usluga. U ovom ćemo se članku baviti problemom međugeneracijskog prijenosa zlostavljanja djece koji može dovesti do spomenute pojave u praksi.

Od opisa sindroma zlostavljanog djeteta (Kempe i sur., 1962.) do danas se o uzrocima zlostavljanja djece mnogo raspravljalo. Ideja o međugeneracijskom prijenosu jedno je od najranijih i najšire prihvaćenih teorijskih objašnjenja zlostavljanja. Widom (1989.) ističe da je to još uvijek "najpopularnija" hipoteza u području zlostavljanja i zanemarivanja djece. Sve najznačajnije suvremene teorije zlostavljanja djece u obitelji ističu, u većoj ili manjoj mjeri, izloženost zlostavljanju u djetinjstvu kao značajan čimbenik rizika za pojavu takvog roditeljskog ponašanja. Učenje nasilnog ponašanja u djetinjstvu može se odvijati kroz vlastito iskustvo neposredne izloženosti nasilju ili opažanjem nasilja nad braćom, sestrama ili roditeljem. Međutim, iako je pojava prijenosa zlostavljanja s generacije na generaciju svojedobno smatrana ključnom za objašnjenje pojave zlostavljanja u obitelji, te su ideje do danas ostale kontraverzne, a u znanstvene rasprave o njima su se uključili brojni značajni autori na ovom području.

Empirijsku podršku ovom tumačenju, osim Bandurinih eksperimenata o učenju agresivnog ponašanja (Bandura 1973., prema Widom 1989.), daju i rezultati koji pokazuju da je značajan dio roditelja koji zlostavljaju u vlastitom djetinjstvu opažao nasilje u obitelji i/ili sam bio žrtva zlostavljanja (npr. Feschbach, 1980., Straus i sur., 1980., prema ibid.). Prilog ovome daju i istraživanja povezanosti zlostavljanja u djetinjstvu i kasnijeg delikventnog

i nasilničkog ponašanja, kao i istraživanja povezanosti zlostavljanosti i agresivnosti kod male djece (Widom, 1989.; Whipple i Webster-Stratton, 1991.; i drugi, prema Egeland, 1993.).

Maxfield i Widom (1996.) su proveli značajno istraživanje čiji je cilj bio procijeniti dugoročne učinke zlostavljanja i zanemarivanja djece na delikventno ponašanje, kriminalitet u odrasloj dobi i nasilno kriminalno ponašanje. Istraživački nacrt je bio prospektivan, kohorte ispitanika koji su bili zlostavljani ili zanemareni upareni su s kontrolnim ispitanicima. Praćenje i prikupljanje podataka učinjeno je od 22 do 26 godina nakon zlostavljanja ili zanemarivanja. Ispitanici (N=908) su određeni temeljem pravosudne dokumentacije kao dokazani slučajevi zlostavljanja ili zanemarivanja tijekom 5 godina. Komparativnu skupinu sačinjavali su ispitanici upareni po datumu rođenja, rasi, spolu i približnom socioekonomskom statusu. Glavne izlazne mjere bili su službeni podaci o uhićenjima zbog neprometnih i nasilnih kriminalnih radnji.

Rezultati su pokazali da je kod žrtava zlostavljanja i zanemarivanja u djetinjstvu veća vjerojatnost da će biti uhićeni kao maloljetnici ili odrasli radi bilo kakvog neprometnog prekršaja (49% naprama 38%) i radi nasilnog kriminalnog djela (18% naspram 14%) nego kod kontrolnih ispitanika. Rezultati su analizirani i s obzirom na vrstu zlostavljanja u djetinjstvu. Prema hipotezi o krugu zlostavljanja, osobe koje su doživjele fizičko zlostavljanje u djetinjstvu trebale bi pokazivati višu razinu nasilnog ponašanja od osoba koje su u djetinjstvu doživjele druge oblike zlostavljanja ili zanemarivanje. U usporedbi s ostalima, kod ispitanika koji su doživjeli samo fizičko zlostavljanje u djetinjstvu vjerojatnost da će kao maloljetnici ili odrasli biti uhapšeni radi nasilja bila je najveća (21%). Međutim, i petina (20%) zanemarene djece bila je uhićena zbog nasilja. Najmanju vjerojatnost uhićenja zbog nasilja imale su žrtve seksualnog zlostavljanja (9%), no treba uzeti u obzir da se radi o skupini koju su sačinjavali ispitanici pretežito ženskog spola (84%) koji su rijede uhićivani zbog nasilja. Kako bi se utvrdio neovisan utjecaj pojedinih varijabli zlostavljanja u djetinjstvu na kasnije kršenje zakona, provedena je logistička regresijska analiza. Utvrđen je neovisan doprinos fizičkog zlostavljanja i zanemarivanja u djetinjstvu na vjerojatnost uhićenja zbog nasilnog ponašanja. Doduše, treba napomenuti da su neovisni doprinosi varijabli spola i pripadnosti skupini afro-amerikanaca bili značajno viši od doprinosa varijabli zlostavljanja i zapuštanja u djetinjstvu. Najznačajniji zaključak ovog istraživanja je da se pravodobno otkrivanje i tretman zlostavljanja i zanemarivanja djece može smatrati prevencijom kriminalnog ponašanja maloljetnika i odraslih. Smatramo da to ne znači da prvenstveni motiv intervencija treba postati "prekidanje kruga nasilja". Na taj bi se način zanemarila potreba djece i njihovo pravo na pomoć i podršku jednostavno zato što im je nanesena bol.

1.1. STOPE MEĐUGENERACIJSKOG PRIJENOSA ZLOSTAVLJANJA DJECE

Temeljem pregleda rezultata dotadašnjih istraživanja, Kaufman i Zigler (1987.) ističu procjenu da će 30% (+/-5%) fizički ili seksualno zlostavljanih ili teško zanemarenih osoba maltretirati svoju djecu, dok će ostali svojoj djeci pružiti odgovarajuću njegu. Oni zaključuju da su zlostavljana djeca pod 6 puta većim rizikom da će postati roditelji-zlostavljači od roditelja iz opće populacije (30% naspram 5%). Vrlo slične procjene navode

i noviji autori. Tako Egeland (1993.), Kaufman i Zigler (1993.) i Oliver (prema Buchanan, 1996.) zaključuju da je vjerojatno da će 30 - 40 % zlostavljanih roditelja nastaviti zlostavljati svoju djecu. Prema njihovim procjenama, to je značajno više od 2 do 3 % roditelja-zlostavljača koji postoje u općoj populaciji. Naravno, pri korištenju ovih stopa za predviđanje prijenosa zlostavljanja s generacije na generaciju treba uzeti u obzir da je točnost predviđanja ograničena i sljedećim čimbenicima:

- zlostavljanje je pojava s relativno niskom učestalošću pojavljivanja u populaciji, te se kao takva još teže predviđa
- velik broj čimbenika rizika i zaštitnih čimbenika utječe na vjerojatnosti prijenosa zlostavljanja s generacije na generaciju, što dalje smanjuje točnost predviđanja prijenosa u pojedinačnim slučajevima
- učinci neočekivanih, slučajnih događaja mogu promijeniti životni tijek pojedinca, što dodatno otežava predviđanje hoće li neko zlostavljano dijete postati zlostavljač svoga djeteta (Kaufman i Zigler, 1993.).

U Tablici 1. su prikazani rezultati istraživanja koja su se bavila problemom udjela zlostavljane djece koja u odrasloj dobi zlostavljaju svoju djecu.

*Tablica 1. Stope međugeneracijskog prijenosa zlostavljanja djece.
(Buchanan, 1996., str. 33.)*

Autori	Godina	Stopa međugeneracijskog prijenosa zlostavljanja	Vrsta Istraživanja
Oliver i Taylor	1971.	100	retrospektivno
Steele i Pollock	1968.	100	retrospektivno
Hunter i Kilstrom	1979.	90	retrospektivno
Egeland i Jacobovitz	1984.	70	prospektivno
Herrenkohl, Herrenkohl i Toedtler	1983.	47	retrospektivno
Egeland, Jacobovitz i Stroufe	1988.	40	prospektivno
Straus	1979.	18	retrospektivno
Hunter i Kilstrom	1979.	18	prospektivno
Gil	1970.	14-7	retrospektivno
Altemeier i sur.	1986.	2-5	prospektivno
Widom	1989.	1	prospektivno

Kao što se iz Tablice 1. može vidjeti, stope međugeneracijskog prijenosa zlostavljanja djece su od istraživanja do istraživanja vrlo različite i variraju u rasponu do 1 do 100 %.

Može se primijetiti da su više stope dobivene većinom u retrospektivnim, a niže u prospektivnim istraživanjima stope međugeneracijskog prijenosa. Napomenimo da se u retrospektivnim istraživanjima kreće od podataka o uzorku roditelja-zlostavljača i ispituju se njihova iskustva zlostavljanosti u djetinjstvu, dok se u prospektivnim istraživanjima kreće od uzorka zlostavljanih u djetinjstvu i ispituje se njihovo aktualno ponašanje, posebice zlostavljanje vlastitog djeteta (uz praćenje kroz određeni vremenski period).

Nadalje, podaci u Tablici 1. upućuju na to da prijenos neadekvatnih obrazaca roditeljskog ponašanja s generacije na generaciju nije nipošto neizbježna posljedica bivanja zlostavljanim ili zanemarenim, iako upućuju na povezanost ranog iskustva i kasnijeg agresivnog ponašanja. Autori u ovom području ističu nužnost promjene pitanja da li zlostavljana djeca postaju roditelji koji zlostavljaju u pitanje pod kojim uvjetima je međugeneracijski prijenos zlostavljanja najvjerojatniji?

2. RETROSPEKTIVNA ISTRAŽIVANJA MEĐUGENERACIJSKOG PRIJENOSA ZLOSTAVLJANJA

Empirijske potpore hipotezi o međugeneracijskom prijenosu najčešće dolaze iz retrospektivnih istraživanja u kojima su ispitanici bili roditelji za koje je već otkriveno da su zlostavljali vlastitu djecu. Kontrolne skupine su rijetko korištene. U takvim je istraživanjima obično utvrđeno da je velika većina roditelja zlostavljača bila zlostavljana u vlastitom djetinjstvu (Herrenkohl, Herrenkohl i Toedter, 1987.; Steele i Pollock, 1974., prema Egeland, 1993.).

Kritičari međugeneracijske teze (Kaufman i Zigler, 1987.) tvrde da nalazi retrospektivnih istraživanja precjenjuju stopu prijenosa zlostavljanja s generacije na generaciju. Nedostatak retrospektivnog pristupa je što ne može odrediti koji udio odraslih koji su kao djeca bili zlostavljani svojoj djeci pruža odgovarajuću njegu i odgoj. Retrospektivnim pristupom dobijamo podatak o postotku roditelja-zlostavljača koji su bili zlostavljani u vlastitom djetinjstvu, ali ne i podatak o njegovom ponašanju svih roditelja koji su kao djeca bili zlostavljani. Izgleda da je većina roditelja koji zlostavljaju i sama u djetinjstvu bila zlostavljana, ali i da većina roditelja koji su u djetinjstvu bili zlostavljani svojoj djeci pruža odgovarajuću njegu. Drugim riječima, gledajući unazad, stopa međugeneracijskog prijenosa je visoka, dok je, gledajući unaprijed, koristeći prospektivni nacrt vjerojatno da će ta stopa biti niža. Prema mišljenju Egelanda (1993.) još nije učinjeno pravo prospektivno istraživanje u kom bi se pratila grupa zlostavljane djece do odrasle dobi i tada procijenilo njihovo roditeljsko ponašanje.

Međutim, retrospektivni pristup može, osim do precjenjivanja, dovesti i do podcjenjivanja stope prijenosa. Razlozi za podcjenjivanje stope međugeneracijskog prijenosa mogu biti različiti. Zeanah i Zeanah (1989., prema Egeland, 1993.) ističu da neki roditelji koji su kao djeca bili zlostavljani vjeruju da su tjelesno kažnjavanje i zanemarivanje normalni ili barem prihvatljivi. Drugi razlog za podcjenjivanje zlostavljanja u djetinjstvu je taj što neki roditelji na idealiziran način opisuju vlastite roditelje i doživljaje iz djetinjstva. Main i Goldwyn (1984., prema Egeland, 1993.) su otkrili da neki u djetinjstvu zlostavljani roditelji opisuju svoje roditelje općenitim i pozitivnim terminima, a da ako ih se potakne da navedu primjere roditeljske njege koju su doživjeli kao djeca, nisu u stanju opisati spe-

cifične situacije. Ti autori proces idealizacije opisuju kao dio obrambene strategije koju pojedinac razvija kako bi se nosio s traumom zlostavljanja u djetinjstvu. Belsky (1993.) navodi da retrospektivni samoiskaz može biti netočan zbog podcjenjivanja uslijed nesvjesnog isključivanja bolnih iskustava iz pamćenja.

3. PROSPEKTIVNA ISTRAŽIVANJA MEĐUGENERACIJSKOG PRIJENOSA ZLOSTAVLJANJA

Prospektivna istraživanja međugeneracijskog prijenosa zlostavljanja su relativno malobrojna. Najznačajnija među njima su pokazala sljedeće rezultate.

U svom velikom istraživanju nasilja u obitelji na nacionalnom uzorku SAD-a Straus (1979., prema Egeland, 1993.) je pronašao stopu međugeneracijskog prijenosa zlostavljanja od 18%. Međutim, tom se istraživanju, između ostalih, može uputiti prigovor da je uzorak bio ograničen na obitelji s oba roditelja, te na zlostavljanje djeteta u dobi između 3 i 17 godina. Naime, mnogo zlostavljanja djece događa se u obiteljima s jednim roditeljem, i prije djetetove treće godine. Također se može prigovoriti i načinu na koji je utvrđivano jesu li roditelji bili zlostavljani u djetinjstvu budući je kao pokazatelj korišten podatak o postojanju fizičkog kažnjavanja u adolescenciji.

Hunter i Kilstorm (1978., prema Egeland, 1993.) su pratili majke (N=255) prerano rođene ili bolesne novorođenčadi i ustanovili da je kod 10 majki bilo dokazano (temeljem evidencije u državnoj ustanovi) da su zlostavljale ili zanemarivale dijete tijekom djetetove prve godine života. Od tih 10 majki 9 ih je izjavilo da su u djetinjstvu bile zlostavljane ili zanemarivane u obitelji. Gledajući na taj način unazad, potpora međugeneracijskom prijenosu se čini snažnom (90%).

Međutim, kad su majke iz cjelokupnog uzorka koji je praćen odgovarale na pitanja o vlastitom djetinjstvu, 49 majki je izvijestilo o doživljavanju zlostavljanja ili zanemarivanja. U okviru takvog prospektivnog nacrtu istraživanja Hunter i Kilstrom (1979., prema *ibid.*) navode da je od njih 49 devet zlostavljalo svoju malenu djecu, što daje stopu od 18%. Rezultati Huntera i Kilstroma zorno pokazuju kako retrospektivan pristup naspram prospektivnom može utjecati na stopu međugeneracijskog prijenosa zlostavljanja - 90% naspram 18%.

Nadalje, na nizak postotak od 18 % je moglo utjecati više čimbenika, među kojima i taj da su obitelji praćene samo godinu dana. Da su praćene dulje, vjerojatno bi se otkrilo još slučajeva zlostavljanja. Razvojna razdoblja u kojima ima najviše zlostavljanja su razdoblja dojenaštva i malog djeteta te predškolske dobi. Kriterij za status zlostavljača u odrasloj dobi bio je potvrđena prijava centru za socijalni rad, dok je izvor podataka za svrstavanje roditelja u grupu roditelja koji su u djetinjstvu bili zlostavljani bio njihov samoiskaz.

Najznačajnije longitudinalno istraživanje visoko rizičnih majki i njihove djece su proveli Egeland, Jakobovitz i Sroufe (1988., prema Egeland 1993.). Oni su utvrdili stopu međugeneracijskog prijenosa od 40% koristeći širu definiciju zlostavljanja, koja je, uz fizičko zlostavljanje, uključivala i neke oblike psihološkog zlostavljanja. Podaci su prikupljeni na uzorku od 267 žena kojima je to bila prva trudnoća. U istraživanje su uključene u posljednja tri mjeseca trudnoće i praćene 6 godina. Smatralo se da su majke izložene

povećanom riziku za probleme u podizanju djeteta zbog njihovog niskog SES-a, mladosti, bračnog statusa (neudate) i nedostatka socijalne podrške.

Unutar tog visoko rizičnog uzorka otkriveno je 44 slučaja maltretiranja djeteta, koji su uključivali tjelesno zlostavljanje (N=24), zanemarivanje (N=24), hostilnost/odbacivanje (N=19) i emocionalno neresponzivno ponašanje roditelja (N=19). Prekrivanje tih četiriju kategorija maltretiranja je bilo veliko. Postojala je i peta kategorija, "kategorija drugih problema u podizanju djeteta", koju su sačinjavale majke koje nisu bile primarni odgovornici djeteta, tj. one kojima djeca nisu bila povjerena na skrb, jer su ih zbog različitih razloga napustile. Majke u sve četiri grupe su otkrivene temeljem podataka dobivenih u razgovoru s njima, kućnih posjeta i opažanjem interakcije majka-dijete kod kuće i u laboratorijskim situacijama. Podaci su prikupljeni u redovitim intervalima, od rođenja do kraja predškolske dobi djeteta. Od djetetovog rođenja pa do starosti od 48 mjeseci procjenjivanje je učinjeno ukupno 18 puta.

Neovisno o otkrivanju majki koje su maltretirale djecu istraživači su utvrđivali kvalitetu skrbi koju su majke doživjele kao djeca. Svakoj je majci postavljen niz pitanja o njezinom djetinjstvu i primarnoj obitelji. Za 47 majki je utvrđeno da su kao djeca bile zlostavljane (teško fizičko kažnjavanje, koje uključuje bacanje u zid, uzastopno udaranje nekim predmetom ili namjerno nanošenje opekotina). Žene koje nisu bile zlostavljane su dalje podijeljene u one koje su kao djeca dobivale emocionalnu podršku (N=35) i na ostatak uzorka. Emocionalno podržavajuće obitelji su bile opisane kao obitelji koje su pružale ljubav, brigu i poticaj.

Od 47 majki koje su bile zlostavljane u djetinjstvu 16 (34%) ih je zlostavljalo svoju djecu (teško fizičko kažnjavanje). Majke koje su svakog dana ili svakog tjedna udarale djecu tako da nisu ostajale modrice (30 % majki) nisu uključene u ovu grupu majki zlostavljačica. Kako su još tri majke (6%) bile u grupi "drugih problema u podizanju djeteta", to rezultira stopom međugeneracijskog prijenosa od 40%. Iako je od 47 majki zlostavljanih u djetinjstvu značajan udio (40%) zlostavljao svoju djecu, većina zlostavljanih majki im je ipak pružala odgovarajuću njegu. Stoga i iz ovog istraživanja autori izvode zaključak da je izloženost zlostavljanju u djetinjstvu značajan čimbenik rizika za zlostavljanje, ali ne i garancija da će se zlostavljanje ponoviti i u sljedećoj generaciji.

Nadalje, ovim su istraživanjem prikupljeni i dokazi za prijenos kvalitetne brige za dijete s generacije na generaciju. Od 35 majki za koje je prosuđeno da su imale emocionalno podržavajuće roditelje samo je jedna zlostavljala dijete. Kao što je već navedeno, sve majke u uzorku, uključujući i one koje su bile emocionalno podržavane u djetinjstvu, su u sadašnjosti bile siromašne i imale druga obilježja i životne okolnosti koje su ih izlagale povećanom riziku za zlostavljanje djeteta. Ti nalazi upućuju na to da kvalitetna briga i njega doživljena u djetinjstvu smanjuju vjerojatnost zlostavljanja sljedeće generacije čak i kod roditelja kod kojih je prisutan povećan rizik za zlostavljanje uslijed nepovoljnih životnih okolnosti. Tako je drugi značajan zaključak ovog istraživanja da odrastanje u emocionalno toplom i podržavajućem okruženju služi kao zaštitni čimbenik protiv zlostavljanja u sljedećoj generaciji.

Od majki koje su odrasle u domovima u kojima nije bilo dokaza za maltretiranje, ali niti za emocionalnu podršku (one u srednjem dijelu raspona kvalitete skrbi doživljene u primarnoj obitelji), 9% je zlostavljalo svoju djecu, a 9% ih je dospjelo u grupu s drugim problemima. Taj nalaz potvrđuje pretpostavku da zlostavljanje može biti rezultat drugih čimbenika, a ne vlastite izloženosti zlostavljanju u djetinjstvu.

4. METODOLOŠKI PROBLEMI U ISTRAŽIVANJIMA MEĐUGENERACIJSKOG PRIJENOSA ZLOSTAVLJANJA

S metodološkog gledišta opisanim se istraživanjima Huntera i Kilstroma (1979. prema Egeland, 1993.) i Egeland i suradnika (1988. prema *ibid.*), te iz njih izvedenim zaključcima mogu uputiti različiti prigovori. Tako za istraživanje Huntera i Kilstroma (1979. prema *ibid.*) treba napomenuti da bi se njime, da se koristilo samo identificirane, a ne visokorizične roditelje, te da je bilo retrospektivno, a ne prospektivno, dobila stopa međugeneracijskog prijenosa od 90%, a ne 18%, prema kojoj 82% zlostavljanih roditelja ne zlostavlja svoju djecu. Stoga se glavni prigovori upućeni tom istraživanju odnose na podcijenjenu stopu prijenosa uslijed kratkoće perioda praćenja i odluke istraživača da aktualnim zlostavljačima proglasi samo roditelje koji su bili prijavljeni zbog zlostavljanja (Kaufman i Zigler, 1993.).

Kritika istraživanja koje su proveli Egeland i suradnici (1988. prema Egeland, 1993.) naglašava da se utjecaj zlostavljanja u djetinjstvu na roditeljsko ponašanje u odrasloj dobi teško može odvojiti od utjecaja siromaštva, stresa i socijalne izolacije. Prema Kaufman i Zigler (1993.) rezultati tog istraživanja odražavaju interakciju mnoštva odrednica zlostavljanja, a ne neovisan doprinos pojedinih varijabli. Belsky (1993.) uz to istraživanje iznosi sljedeće metodološke prigovore: (1) roditelj koji nije zlostavljao vrlo malo djetete (do 48 mjeseci, do kada je vršeno praćenje) može ga zlostavljati kasnije ili zlostavljati drugo djetete; (2) neki roditelji koji daju samoiskaz da u djetinjstvu nisu zlostavljani možda se toga ne sjećaju.

Istaknute su i metodološke prednosti Egelandovog istraživanja: prospektivno praćenje kohorte visokorizičnih majki, s dobro uparenim kontrolnim ispitanicima; višekratno procjenjivanje te korištenje više vrsta izvora podataka (Kaufman i Zigler, 1993.). Upravo se na rezultatima Egelandovog istraživanja i njegove kritike temelji najčešće citirana procjena stope međugeneracijskog prijenosa zlostavljanja od oko 30% koja se može očekivati na reprezentativnijim, manje rizičnim populacijama.

Navedeni metodološki prigovori najznačajnijim istraživanjima stope međugeneracijskog prijenosa zlostavljanja djece mogu se povezati sa slabostima šire kategorije istraživanja međugeneracijskog prijenosa agresivnog ponašanja uopće koje navodi Widom (1989.). Sažeto ćemo ih prikazati u tri glavne skupine metodoloških prigovora koji se odnose na:

- *Uzorak*

Stope međugeneracijskog prijenosa se razlikuju s obzirom na to sačinjavaju li uzorak samo prijavljeni zlostavljači ili visokorizični roditelji (Kaufman i Zigler, 1993.). Većina istraživanih uzoraka su visoko selekcionirani i stoga pristrani (kliničke populacije) (Widom, 1989.). Izrazita je i dominacija majki kao izvora podataka. Ovdje se može navesti i nedostatak odgovarajućih kontrolnih grupa. Najčešće se ne koriste kontrolne grupe odraslih koji ne zlostavljaju svoju djecu niti su žrtve nasilja u obitelji (Morley i Mullender, 1994.).

- *Definicije zlostavljanja*

Ovi se prigovori odnose na varijabilne kriterije definiranja zlostavljanja u različitim istraživanjima (Widom, 1989.), kao i na različita pitanja i izvore podataka korištene za

dokazivanje prošlog i aktualnog zlostavljanja unutar istog istraživanja (Kaufman i Zigler, 1993.). Što su definicije zlostavljanja u djetinjstvu i aktualnog zlostavljanja vlastite djece šire, to je stopa međugeneracijskog prijenosa zlostavljanja viša (Kaufman i Zigler, 1993.).

• *Retrospektiva nasuprot prospektivnom istraživačkom nacrtu*

Zbog sklonosti da namjerno ili nenamjerno zaboravljamo neugodne doživljaje te da prošlost interpretiramo kroz sadašnjost valjanost zaključaka o dugoročnim učincima zlostavljanja u djetinjstvu ograničena je retrospektivnom prirodom većine podataka u ovom području (Widom, 1989., Belsky, 1993.). Kao što se na primjeru istraživanja Huntera i Kilstroma (1979., prema Kaufman i Zigler, 1993.) može vidjeti, retrospektivan pristup može rezultirati većom stopom međugeneracijskog prijenosa zlostavljanja od prospektivnog na istoj populaciji. Mogući razlog za to je nalaženje opravdanja za sadašnje neprimjereno roditeljsko ponašanje u vlastitoj viktimizaciji u djetinjstvu.

Tu se može nadovezati prigovor koji se odnosi na trajanje praćenja u prospektivnim istraživanjima međugeneracijskog prijenosa zlostavljanja (Belsky, 1993.), te prigovor da istraživanja koja proučavaju nasilničko ponašanje kao posljedicu zlostavljanja u djetinjstvu najčešće ne obuhvaćaju odraslu dob uzrokujući nepoznavanje dugoročnih posljedica zlostavljanja (Widom, 1989.).

Widom (1989.) nadalje kritizira interpretacije korelacijskih istraživanja, te naglašava neprimjerenost zaključivanja da doživljaji u djetinjstvu *uzrokuju* određeno ponašanje u odrasloj dobi, osim ako nisu isključene sve druge posredujuće varijable (što dosad nije bilo učinjeno, a vjerojatno i nije moguće).

Kao opću zamjerku Widom (1989.) iznosi da je dosadašnja konceptualizacija odnosa zlostavljanja u vlastitom djetinjstvu i budućeg agresivnog ponašanja prejednostavna, te ne omogućuje objašnjenje zašto neka zlostavljana djeca postaju delikventi, neka postaju auto-agresivna, a neka ostaju bez uočljivih poremećaja. Tom se stajalištu pridružuje i autorica članka smatrajući da je pri izradi nacрта istraživanja procesa uključenih u međugeneracijski prijenos zlostavljanja potrebno uvažiti što je moguće više iznesenih metodoloških primjedbi.

5. MEHANIZMI PRIJENOSA ZLOSTAVLJANJA S GENERACIJE NA GENERACIJU

Što određuje hoće li žrtva zlostavljanja u djetinjstvu odrasti u zlostavljača vlastitog djeteta? Za odgovor na to pitanje korisno je razmotriti moguće psihološke mehanizme za koje se pretpostavlja da su odgovorni za međugeneracijski prijenos onda kada se on dešava (Belsky, 1993.; Browne i Lynch, 1995.; Morton i Browne, 1998.; Burgess i Youngblade, 1988.). Ti su psihološki mehanizmi naravno uklopljeni u širi okvir. Tako Buchanan (1996.) smatra da postoje četiri kruga koja, neposredno ili posredno, uzrokuju međugeneracijski prijenos zlostavljanja djece. Prvi krug predstavljaju socio-politički mehanizmi u međugeneracijskom prijenosu zlostavljanja, drugi kulturalni čimbenici, a treći i četvrti psihološki procesi u obitelji i biološki čimbenici vezani uz pojedinca.

U literaturi je opisano nekoliko posredujućih procesa koji mogu objasniti međugeneracijski prijenos zlostavljanja djece (Belsky, 1993.; Browne i Lynch, 1995.; Morton i Browne, 1998.; Burgess i Youngblade, 1988.). Oni nisu međusobno isključivi, ali nisu ni

uzajamno povezani, pa ih je potrebno dalje empirijski provjeravati. Tako Belsky (1993.) razlikuje dva glavna modela:

1. Agresivno i antisocijalno ponašanje je naučeno u djetinjstvu i u odrasloj dobi se izražava kroz roditeljsku ulogu. Wahler i Dumas (1986., prema *ibid.*) razlikuju nekoliko vrsta učenja, uključujući modeliranje, neposredno potkrepljenje, trening prisiljavanja (ovisan o pozitivnom i negativnom ili samo negativnom potkrepljenju) i trening nekonzistentnosti.

Uz učenje određenih ponašanja u djetinjstvu koja se ponavljaju u odrasloj dobi međugeneracijski prijenos može uključivati i usvajanje određene filozofije odgoja. Simons i sur. (1991., prema *ibid.*) su utvrdili da vjerovanje u legitimnost strogog fizičkog kažnjavanja posreduje povezanost između doživljavanja grubih roditeljskih postupaka u ranoj adolescentnoj dobi i njegovog korištenja u odrasloj dobi.

2. Moguće je da je učinak zlostavljanja u djetinjstvu širi i općenitiji nego što to pretpostavlja teorija socijalnog učenja specifičnih roditeljskih ponašanja ili vjerovanja. U skladu s nalazima da zlostavljana djeca imaju poteškoća u regulaciji emocija (Cicchetti i Lynch, u tisku, prema *ibid.*), s agresijom (npr. Trickett i Kuczynski, 1986., prema *ibid.*) i empatijom (Barahal i sur., 1981., prema *ibid.*) moglo bi se pretpostaviti da zlostavljanje i zanemarivanje u djetinjstvu potiče razvoj neprijateljske (hostilne) osobnosti koja kasnije postaje uzrok maltretiranja djece.

Uz ideju utjecaja osobnosti vezano je i objašnjenje koje potječe iz teorije privrženosti (Bowlby, 1980., prema *ibid.*). Bowlby smatra da je rana privrženost između osobe koja se brine za malo dijete i djeteta prototip kasnijih odnosa. Tijekom prve godine života djeca oblikuju snažne emocionalne odnose sa svojim primarnim njegovateljima, nužne za djetetovo preživljavanje. Kao dio tih odnosa dijete razvija reprezentirajuće modele sebe i značajnih drugih. U ranoj dobi dijete konstruira model koji najbolje odgovara stvarnosti koju je doživjelo. Kako dijete postaje starije, novi se odnosi asimiliraju u postojeće modele tako dugo dok nova iskustva ne odskakuju previše od postojećih modela. Ti se modeli u velikoj mjeri održavaju izvan svjesnosti i djetetu pružaju sklop očekivanja o sebi i odnosima koji zauzvrat utječe na socijalno ponašanje djeteta. Zeanah i Anders (1987., prema *ibid.*) ističu da unutarnji modeli navode pojedinca da ponovo stvara iskustva kongruentna s njihovim ranijim odnosima. Stroufe (1983., prema *ibid.*) je opažao djecu u vrtiću koja su bila podijeljena na djecu sigurne privrženosti i djecu nesigurne (tjeskobne) privrženosti u ranom djetinjstvu. Rezultati su išli u prilog ideji da djeca sa svojim tetama ponovo stvaraju odnose koji su konzistentni s njihovim ranijim odnosima s primarnim odgajateljima. Dijete koje je doživjelo zlostavljanje očekuje da se drugi ponašaju odbacujuće, neprijateljski i da nisu na raspolaganju. Dijete koje je bilo zanemarivano (tjelesno, emocionalno ili oboje) očekuje da drugi ne reagiraju, da nisu raspoloživi, te da ne žele zadovoljiti njegove potrebe. Maltretirana djeca donose ta očekivanja u odnose i ona na druge reagiraju na način konzistentan svojim očekivanjima.

Zeanah i Zeanah (1989., prema *ibid.*) tvrde da obrasci ranih odnosa i razvoj unutarnjih modela imaju dalekosežnije posljedice od specifičnih traumatskih događaja. Djetetovo subjektivno viđenje iskustva zlostavljanja oblikuje temelj unutarnjeg modela. "Kontekst značenja" maltretirajućeg roditeljskog ponašanja oblikuje temu onoga što se internalizira i postaje unutarnji model. S jedne generacije na drugu se ne prenosi samo nasilje već i

neprekidna tema odnosa s osobom koja skrbi o djetetu. Korištenjem strukturiranog intervjua o privrženosti za odrasle, ti su autori kao glavne teme u temelju različitih tipova unutarnjih modela osoba koje su bile maltretirane otkrili odbacivanje, zamjenu uloga i strah. Egeland kao glavnu temu dodaje emocionalno neresponsivno roditeljsko ponašanje (prema *ibid.*). Takvo roditeljsko ponašanje ("psihološka neraspoloživost") djeluje opustošujuće na razvoj male djece.

Navedenim objašnjenjima Belskoga (1993.) odgovaraju teorijska objašnjenja medugeneracijskog prijenosa zlostavljanja koja razlikuju Browne i Lynch (1995.): biheviorističko i psihodinamsko. Pristup teorije socijalnog učenja zlostavljačkog ponašanja ili uloge žrtve ističe proces modeliranja. Kod osoba koje zlostavljaju djecu jedini model roditeljske uloge u prošlosti bio je model nasilja i nekonzistentne brige za dijete. Prema psihodinamskom gledištu osoba koja brine o djetetu zlostavljat će ga jer se u prošlosti nije uspjela identificirati s roditeljskom ulogom te umjesto toga ljutnju koju je osjećala prema vlastitim roditeljima usmjerava na svoje novorođeno dijete.

U novije vrijeme Browne je također posegnuo za teorijom privrženosti u objašnjavanju medugeneracijskog prijenosa zlostavljanja djece. Morton i Browne (1998.) učinili su analizu 13 istraživanja kvalitete privrženosti na uzorcima zlostavljane djece i majki. Većina tih istraživanja je pokazala da su zlostavljana djeca u prosjeku manje privržena svojim majkama od nezlostavljane djece. Morton i Browne (1998.) stoga smatraju da je primarni proces, putem kojeg se zlostavljanje nastavlja s jedne generacije na drugu, u tome da dijete internalizira taj rani odnos s majkom stvarajući prototip svih budućih odnosa. Zbog toga zlostavljana djeca mogu imati poteškoća pri stvaranju odnosa s vršnjacima, partnerima i vlastitom djecom. Ono što se prenosi s generacije na generaciju nije, dakle, nasilje kao takvo, već odnos, njege i čuvanja doživljen u djetinjstvu. U prilog korištenja teorije privrženosti u objašnjenju medugeneracijskog prijenosa zlostavljanja djece idu i rezultati prethodno opisanog istraživanja Egelanda i suradnika (1988., prema Egeland, 1993.). Majke koje su bile zlostavljane, a same nisu zlostavljale svoju djecu, doživjele su odnos prihvaćanja, ljubavi i podrške koji je pospješio osjećaj vlastite vrijednosti (s drugim roditeljem, s partnerom, s terapeutom).

Nešto ranije su na pitanje što se zapravo prenosi s generacije na generaciju pokušali odgovoriti i Burgess i Youngblade (1988.) u svom procesnom modelu medugeneracijskog prijenosa zlostavljanja djece. Oni razlikuju tzv. varijable "označitelje" i "procesne" varijable. Varijable "označitelji" odnose se na određene okolnosti koje povećavaju vjerojatnost da će pojedinac imati česte neugodne interakcije s drugima i doživjeti visok stupanj stresa (siromaštvo, izolacija od socijalne podrške i sistema nadgledanja, struktura obitelji i dr.). "Procesne" varijable odnose se na okolnosti i uvjete koji varijable "označitelji" dovode do pojave zlostavljanja.

Nekoliko istraživanja upućuje na postojanje relativno mnogo neprijateljskih i odbojnih kontakata u obiteljima u kojima se zlostavljaju djeca i na smanjenu učestalost međusobnih interakcija članova tih obitelji. Burgess i Youngblade (1988.) smatraju da su upravo obrasci interakcije u obitelji, obilježeni visokim stupnjem prisile, glavni uzročni proces odgovoran za povezivanje varijabli označitelja s pojavom zlostavljanja. Proizlazi da se maltretiranje djeteta može pojaviti i u odsutnosti varijabli označitelja ako međusobni odnosi u obitelji sadrže velik stupanj prisile.

Autori, prema tome, smatraju da se s generacije na generaciju prenosi (1) skupina socijalnih pokazatelja vezana uz ekološku nestabilnost, tj. varijable "označitelji", (2) stil interpersonalne interakcije, tj. obrasci interakcije u obitelji obilježeni visokim stupnjem prisile, te (3) socijalna (ne)kompetentnost. Opća socijalna nekompetentnost može voditi u zlostavljanje (tj. obrasce interakcije obilježene visokim stupnjem prisile), ali i u mnoge korelate zlostavljanja kao što su nezaposlenost, socijalna izolacija (tj. varijable "označitelji").

Burgess i Youngblade (1988.) nadalje ističu kako je za razumijevanje pojave kontinuiteta ili diskontinuiteta ponašanja preko generacija potrebno razmotriti socijalizacijske utjecaje izvan, kao i unutar obitelji. U onoj mjeri u kojoj kontakti koje zlostavljano dijete ima sa "značajnim drugima" (vršnjacima, rođacima, učiteljima) potkrepljuju nekompetenciju, te će neprilagodene interpersonalne vještine biti korištene kroz život i na kraju prenešene na sljedeću generaciju. Međutim, ako "značajni drugi" izvan obitelji pozitivno pridonose razvoju djetetove socijalne kompetencije, razvoj djeteta će biti obilježen prihvaćanjem od strane vršnjaka, socijalnom podrškom i diskontinuitetom intergeneracijskog kruga zlostavljanja.

6. PREKIDANJE KRUGA ZLOSTAVLJANJA¹

Dok su se ranija istraživanja medugeneracijskog prijenosa bavila čimbenicima koji vode do nastavljanja kruga zlostavljanja (npr. Straus i sur., 1980., prema Egeland, 1993.), novija se istraživanja više usmjeravaju na razlike između zlostavljanih roditelja koji ponavljaju obrazac zlostavljanja i onih koji ga prekidaju. Tako je utvrđeno da roditelji koji prekidaju lanac zlostavljanja imaju nekoliko zajedničkih obilježja koja ih razlikuju od roditelja koji ga nastavljaju.

U istraživanju Huntera i Kilstroma (1979., prema *ibid.*) utvrđeni su sljedeći čimbenici temeljem kojih se razlikuju roditelji koji su ponovili krug od onih koji su ga prekinuli. Roditelji koji su ga prekinuli imali su širu socijalnu podršku, tjelesno zdravije bebe i manje ambivalentnih osjećaja u vezi rođenja svog djeteta od onih koji su nastavili krug zlostavljanja. Nadalje, otvorenije su izražavali ljutnju u vezi svojeg ranog zlostavljanja i bili su sposobniji dati detaljnije opise tih iskustava. Bilo je manje vjerojatno da su bili zlostavljani od oba roditelja; i vjerojatnije su u djetinjstvu imali podržavajući odnos s jednim od njih.

Egeland i suradnici (1988., prema *ibid.*) su uspoređivali majke koje su u djetinjstvu bile zlostavljane i koje su zlostavljale svoju djecu (grupa "kontinuiteta") s majkama koje su

¹ Iako u ovom članku usvajam terminologiju većine autora koji govore o prekidanju kruga zlostavljanja, čini mi se važnim navesti i jedno suprotno gledište. Kelly (1994.) svoju kritiku teorije o medugeneracijskom prijenosu zlostavljanja zaključuje na sljedeći način: "Pa ipak, ta je 'ideja' tako snažna da čak i znanstvenici koji prepoznaju da većina ljudi ne 'ponavlja krug' govore o njegovom 'prekidanju'. Trebamo se zapitati zašto je ta zamisao tako snažno obuzela javnost i stručnjake. Razlog je jednostavan. Ona posjeduje dopadljivost zdravorazumskog objašnjenja. Ali, još važnije, ona isključuje izazovnija objašnjenja - ona koja dovode u pitanje odnose moći između muškaraca i žena, odraslih i djece. Mnogo je lakše i sigurnije raspravljati o prekidanjima krugova, nego mijenjati strukturu socijalnih odnosa." (str. 51.)

u djetinjstvu bile zlostavljane, ali su svojoj djeci pružale odgovarajuću njegu (grupa "izuzetaka"). Majke u grupi "izuzetaka" obilježavalo je sljedeće:

1. imale su jednog roditelja (ili hranitelja) koji je pružao model ljubavi i podrške
2. u sadašnjosti su živjele u stabilnijim obiteljima
3. imale su emocionalno podržavajuće muževe koji su pomagali oko djece
4. bile su svjesne toga što im se u djetinjstvu dogodilo i ponašanje roditelja su smatrale zlostavljanjem
5. mnoge od njih su kao adolescentice ili mlade žene išle na psihoterapiju.

Iz tog popisa obilježja majki vidljivo je da skupinu varijabli koja omogućava razlikovanje majki koje su nastavljale zlostavljati od majki koje su prekinule krug zlostavljanja zapravo čini raspoloživost emocionalno podržavajućih osoba. Kod majki koje su prekinule krug bila je veća vjerojatnost da su u djetinjstvu imale hranitelje ili rodbinu koji su im pružili emocionalnu podršku. Osim toga, za razlikovanje je bio značajan odnos majke sa suprugom/mladićem. Većina majki koje su prekinule krug bila je u stabilnim i zadovoljavajućim partnerskim odnosima. Nadalje, grupa "kontinuiteta" se razlikovala od grupe "izuzetaka" s obzirom na uključenost u psihoterapiju u adolescentnoj ili mladoj odrasloj dobi. Značajan broj majki koje su prekinule krug je bio na dugotrajnoj, intenzivnoj psihoterapiji. Činile su se svjesnima toga kako su njihova rana iskustva zlostavljanja utjecala na njihova očekivanja glede odnosa, na njihove osjećaje prema sebi samima i značajnim drugima, naročito prema vlastitoj djeci. Općenito uzevši, imale su bolji uvid u sebe i svoje odnose s vlastitom djecom od majki koje nisu prekinule krug zlostavljanja. Majke u grupi "izuzetaka" su svjesno odlučile ne ponoviti obrazac zlostavljanja s vlastitom djecom.

Prema Egelandovom shvaćanju majke koje nisu prekinule krug zlostavljanja su otcijepile doživljaje zlostavljanja umjesto da ih integriraju u svoje viđenje sebe. Mnoge od tih majki su idealizirale svoju prošlost, nerealistično opisujući svoje roditelje i iskustva iz djetinjstva kao potpuno dobre. Takvi su opisi uglavnom bili plod mašte, nisu se slagali sa stvarnim doživljajima, te im je bilo teško dati specifične primjere roditeljskog ponašanja. Nadalje, neke majke se nisu mogle sjetiti doživljaja iz djetinjstva. O zlostavljanju su govorile nejasno i nepovezano, kao da im se nikad nije dogodilo. Obično su prilikom opisivanja iskustava zlostavljanja pokazivale malo osjećaja.

Ti nalazi upućuju na mogućnost da su se neke majke koje su bile zlostavljane kao djeca suočavale s traumatskim iskustvom pomoću fragmentizacije i disocijacije. Fragmentizacija bi se odnosila na cijepanje slike roditelja na "dobar" dio koji se idealizirao i "loš" koji se potisnuo. Ponavljale su obrazac zlostavljanja u odnosu sa svojom djecom jer nisu uvidjele veze između njihovog sadašnjeg ponašanja i njihove prošlosti. Doživljaji zlostavljanja nisu bili sjećanja nad kojima bi mogle razmišljati; umjesto toga, njihova su rana iskustva stalno bila iskazivana kroz njihovo ponašanje. Egeland i Susman-Stillman (1996.) usporedbom majki koje nastavljaju krug zlostavljanja s majkama koje su ga prekinule nalaze empirijsku potporu hipotezi o disocijaciji kao mehanizmu koji objašnjava proces međugeneracijskog prijenosa zlostavljanja djece.

Main i Goldwyn (1984., prema Belsky, 1993.) su utvrdili da je kod žena koje su se sjećale svojih majki kao odbacujućih, a svog djetinjstva kao punog nevolja, ali koje su oblikovale koherentne opise svoje prošlosti bila mala vjerojatnost da će odbaciti svoju

djecu. Suprotnost tome bilo je roditeljsko funkcioniranje majki koje su se tek trebale suočiti sa svojim problematičnim djetinjstvima. U drugom istraživanju je na slučajnom nacionalnom uzorku odraslih ispitanika (N=801) nađeno da ispitanici koje su kao djecu roditelji često udarali i sami često udaraju vlastitu djecu. Ipak, većina ih je bila sposobna prekinuti krug kažnjavajućeg stila odgoja. Takav je ishod bio naročito izražen kod ispitanika koji su sebe same smatrali zlostavljanima u djetinjstvu (Hemenwey i sur., 1994.).

Navedeno upućuje na to da je, osim realistične ocjene roditeljskog ponašanja, zajednički nazivnik prekidanja kruga zlostavljanja iskustvo emocionalno podržavajućeg odnosa koje vjerojatno djeluje terapijski tako da mijenja osjećaje i očekivanja tih žena. To u djetinjstvu može biti neka druga odrasla osoba, u odrasloj dobi partner i/ili terapeut. Događa li se to i u slučaju muškaraca, nije empirijski provjeravano. Također još treba otkriti tko to uspijeva dobiti socijalno-emocionalnu podršku koja se čini tako važnom, ako ne i kritičnom, za prekidanje kruga i kako se taj proces odvija.

7. ZAŠTITNI ČIMBENICI

Pojam zaštitnih čimbenika (Rutter, 1987., prema Dijkstra i Kramer, 1994.) odnosi se na čimbenike koji povećavaju otpornost zlostavljanog djeteta i pridonose smanjenju štetnih učinaka zlostavljanja na djetetov kasniji život i roditeljstvo. Pogodan okvir za sustavno navođenje empirijski utvrđenih zaštitnih čimbenika predstavlja ekološki model zlostavljanja (Belsky, 1993.) prema kojem se oni mogu smjestiti na tri razine:

1. Zaštitni čimbenici na razini pojedinca

Neki zaštitni čimbenici odnose se na obilježja samog zlostavljanja. Kod osoba zlostavljanih u djetinjstvu, a koje ne zlostavljaju vlastitu djecu manja je vjerojatnost da su ih zlostavljala oba roditelja ili staratelja (Hunter i Kilstrom, 1979., Herrenkohl i sur., 1983., prema ibid.). Osim toga, zlostavljanje je bilo lakše i manje ustrajno (Egeland 1988., Rutter, 1989., prema ibid.).

Kao što je već navedeno, značajan zaštitni čimbenik predstavlja emocionalno podržavajući odnos s jednim roditeljem, starateljem/hraniteljem ili nekim drugim rođakom u vrijeme odrastanja (Hunter i Kilstrom, 1979., Egeland i sur, 1988.). To može biti i prijatelj u čijoj je obitelji ispitanik bio prihvaćan kao njen dio (zamjenska obitelj ili zamjenski roditelji). Na taj način sjećanje na to kako se prema djetetu ponaša dobar roditelj nadomješta loš primjer koji su im dali vlastiti roditelji; jasna unutarnja slika toga kako se odrasli trebaju ponašati prema djetetu je snažan izvor zaštite djetetu, razlog da se nastavi boriti za sebe i model vlastitog roditeljstva (Dijkstra i Kramer, 1994.).

Istraživanja također upućuju na zaključak da je za prekidanje međugeneracijskog kruga zlostavljanja potrebno vrednovanje, zapravo odbacivanje stavova i vrijednosti vlastitih roditelja. Roditelji koji su psihološki "proradili" (integrirali) svoje iskustvo zlostavljanja u djetinjstvu bili su sposobni priznati što su učinili njihovi roditelji, imali su detaljnija i koherentnija sjećanja na svoje zlostavljanje, te su zbog zlostavljanja otvoreno pokazivali ljutnju. Kod njih je rizik da će zlostavljati vlastitu djecu bio manji nego kod roditelja koji su još uvijek pokušavali negirati što se dogodilo i koji su stvorili idealizirane

slike svojih roditelja koji su ih zlostavljali (Hunter i Kilstrom, 1979., Egeland i sur., 1988., Main i Goldwyn, 1984., Kaufman i Zigler, 1989., prema Belsky, 1993.).

Drugi zaštitni čimbenici na individualnoj razini uključuju posjedovanje visoke inteligencije, izuzetnih talenata i tjelesne privlačnosti (Cicchetti i Rizley, 1981., prema *ibid.*), manje ambivalentne osjećaje prema trudnoći i novorođenčetu (Hunter i Kilstrom, 1979., prema *ibid.*) te posjedovanje više razine pristupačnosti i fleksibilnosti (Egeland i sur., 1988., Caliso i Milner, 1992. prema *ibid.*). Iskustvo nekog oblika uspjeha ili postignuća, kao npr. posjedovanje posebnih talenata, može povećati samopoštovanje i kompetentnost za suočavanje s izazovima svakodnevnog života. Nadalje, čini se da optimističan stav prema rješavanju problema i osjećaj nade za bolju budućnost smanjuju pojavu prijenosa zlostavljanja (Hunter i Kilstrom, 1979., prema *ibid.*).

2. Zaštitni čimbenici na razini obitelji

Najznačajniji su:

- (emocionalno) podržavajući bračni partner (Hunter i Kilstrom, 1979., Egeland i sur., 1988., prema *ibid.*; Dijkstra i Kramer, 1994.)
- tjelesno zdrava djeca (Hunter i Kilstrom, 1979., prema Belsky, 1993.)
- ekonomska sigurnost obitelji (Straus i sur., 1979., prema *ibid.*)

3. Zaštitni čimbenici na razini lokalne zajednice

Najznačajniji su:

- dobra socijalna podrška (Hunter i Kilstrom, 1979., prema *ibid.*)
- snažna pripadnost podržavajućoj vjerskoj zajednici (Kaufman i Zigler, 1989., prema *ibid.*)
- manje stresnih životnih događaja (Egeland i sur., 1988., prema *ibid.*)
- pozitivna iskustva u školi u djetinjstvu (Rutter, 1989., prema *ibid.*)
- savjetovanje ili psihoterapija (Egeland i sur., 1988., Pianta i sur., 1989., prema *ibid.*).

Zaštitni čimbenici na te tri razine su nađeni i u istraživanjima mehanizama koji pojačavaju otpornost kod žrtava zlostavljanja (Mrázek i Mrázek, 1987.) i u kliničkom opažanju roditelja koji ne zlostavljaju svoju djecu, a u djetinjstvu su bili zlostavljani (Rocklin i Lavett, 1987., Sanford, 1991., prema Belsky, 1993.).

Načini suočavanja također mogu imati funkciju zaštitnih čimbenika. Mrázek i Mrázek (1987., prema Justice i Justice, 1990.) su proučavali načine na koje se djeca prilagođavaju na roditeljsko zlostavljanje na temelju rezultata istraživanja suočavanja djece s drugim stresorima (npr. rat, razvod, nepovoljne životne okolnosti). Oni navode da se način prilagodbe na roditeljsko zlostavljanje mijenja u funkciji dobi i da je pod utjecajem genetskih i okolinskih čimbenika. Ti autori predlažu sljedeći popis mehanizama suočavanja koji mogu ublažavati posljedice zlostavljanja na djecu i olakšavati oporavak:

1. Vrlo brzo reagiranje na opasnost

To je sposobnost da se neposredna opasna situacija prepozna i da joj se prilagodi kako bi se izbjegla povreda. Biti u stanju to učiniti zahtijeva intenzivnu pažnju, inteligenciju, voljnu inhibiciju afekta i često svjesan predumišljaj.

2. Prerana zrelost

Postajući "pseudoodrasli" preuzimanjem roditeljske uloge, djeca se depriviraju od skrbi koju trebaju i ponašaju se na način koji smanjuje zlostavljanje.

3. Disocijacija osjećaja

Disocijacija osjećaja se odnosi na razvijanje već spominjane sposobnosti da se udalji od vlastitih osjećaja, te da se na taj način kontrolira iskustvo boli i patnje. Nedostatak takvog načina prilagodbe na zlostavljanje je da ta vještina suočavanja ima tendenciju otupljivanja žrtve zlostavljanja i na sve druge osjećaje.

4. Traženje informacija

Imajući želju da što je više moguće nauče o opasnostima situacije, zlostavljana djeca stječu mnoga znanja koje im mogu koristiti u krizi i sposobnija su planirati strategije "preživljavanja". Također ponekad dožive uvid koji ih osposobljava da shvate da nisu odgovorna za zlostavljanje.

5. Stvaranje i korištenje odnosa za preživljavanje

Neka su djeca sposobna stvarati odnose koji im služe kao izvor podrške u krizi i umanjuju osjećaj izolacije.

6. Pozitivna očekivanja (pozitivna projektivna anticipacija)

Sposobnost zamišljanja budućnosti i maštanja o boljem životu kad više neće biti zlostavljanja zahtijeva i disocijaciju od sadašnje boli i intelektualni kapacitet da se zamisli sebe u drugom vremenu i na drugom mjestu. Zlostavljana djeca koja to mogu sposobna su nadu održati živom i stvoriti si malo ugone u svojoj situaciji. Ta im sposobnost također daje osjećaj kontrole u obitelji, u kojoj je prisutan tako velik nedostatak kontrole.

7. Odlučno preuzimanje rizika

Ona djeca koja su spremna preuzeti određeni rizik kako bi se zaštitila suzbijaju svoj osjećaj naučene bespomoćnosti i mogu ustvari izmijeniti ono što im se događa. Primjer bi bilo dijete koje učiteljica kaže da je zlostavljano.

8. Uvjerenje da je voljeno

Djeca koja mogu održati svoj osjećaj vrijednosti (i da su vrijedna ljubavi) i naći nekoga do koga im je stalo, nekoga tko uzvraća te osjećaje, dodatno su zaštićena. Podršku im može pružiti čak i sjećanje na neki ljubazan odnos kao i vjerovanje u neku osobu ili boga punog ljubavi.

9. Idealizacija neke agresorove kompetencije

Kad zlostavljana djeca uoče da su im roditelji u nekom području uspješni, kao npr. sposobni postići financijski uspjeh, mogu svoje mišljenje o njima promijeniti na bolje i ponašati se na način kojim donekle umanjuju zlostavljanje.

10. Kognitivno restrukturiranje bolnih iskustava

Kognitivno restrukturiranje bi značilo sagledavanje prošlih negativnih događaja na način koji ih čini prihvatljivijima u sadašnjem viđenju pojedinca. Negativan primjer je da dijete koje odluči da su batine "za njegovo dobro", za što je Egeland utvrdio da vodi nastavljanju kruga zlostavljanja. Pozitivnije kognitivno restrukturiranje bilo bi djetetovo uviđanje da je očev alkoholizam pridonosio zlostavljanju.

11. Altruizam

Dijete koje odustaje od očekivanja da će samo dobiti njegu može naći nešto podrške u tome da ono brine za druge, npr. za mlađu braću ili sestre.

12. Optimizam i nada

Takva životna orijentacija utječe na sve aspekte djetetovog ponašanja i razmišljanja. Utječe i na odnose tako da će optimističnija djeca vjerojatno biti i sretnija i privlačiti druge.

Smatramo da uz navedene mehanizme suočavanja treba naglasiti da, osim dobi i ličnosti djeteta, na njegov razvoj utječu i ostale životne okolnosti, posebno trajanje i obilježja samog zlostavljanja kao i postojanje dovoljne količine podrške da bi se određeni mehanizmi suočavanja mogli razviti. Također nam se čini da se za neke od navedenih mehanizama suočavanja može reći da, iako vjerojatno olakšavaju kratkoročnu prilagodbu na zlostavljanje, dugoročno mogu postati prepreka uspješnom psihosocijalnom funkcioniranju (npr. disocijacija osjećaja).

Uz te osobne zaštitne čimbenike Mrazekovi (1987., prema *ibid.*) utvrđuju i nekoliko "generičkih zaštitnih čimbenika u okolini djece pod stresom": dijete je pripadnik srednje ili više društvene klase, ima obrazovane roditelje, nema obiteljske povijesti psihopatologije, ima podržavajuće obiteljsko okruženje, ima pristup kvalitetnim zdravstvenim, obrazovnim i socijalno-zaštitnim službama, drugim osobama za čuvanje osim majke, rodbinu (naročito bake i djedove) i susjede koji su na raspolaganju za dobivanje socijalne podrške.

8. ZAKLJUČAK

Sadašnje stanje teorijskih spoznaja o međugeneracijskom prijenosu zlostavljanja djece prikazano u ovom članku ima značajne teorijske i praktične implikacije.

Na planu teorije potrebno je istraživačke napore usmjeriti na metodološki usavršena istraživanja roditelja koji su kao djeca bili zlostavljani, a pružaju odgovarajuću njegu svojoj djeci. Uspoređujući roditelje koji su "prekinuli krug zlostavljanja" s onima koji su bili zlostavljani i nastavljaju zlostavljati svoju djecu, možemo bolje razumjeti koji su procesi uključeni u prijenos zlostavljanja s generacije na generaciju. To može voditi provjeri predloženih teorijskih objašnjenja mehanizama međugeneracijskog prijenosa, uspostavljanju jasnijih odnosa među njima i otkrivanju novih posredujućih varijabli i hipoteza.

Teorijske spoznaje o zlostavljanosti u djetinjstvu kao čimbeniku rizika za zlostavljanje vlastitog djeteta te rezultati istraživanja o prekidanju kruga zlostavljanja predstavljaju čvrsta uporišta za korištenje u praksi. Ilustrirat ćemo to na jednom primjeru. Recimo da je u slučaju fizički zlostavljanog djeteta centar za socijalnu skrb donio odluku da će dijete

ostati u obitelji uz primjenu mjere nadzora nad izvršenjem roditeljskog prava. Pri provođenju mjere nadzora socijalni radnik može, uz uobičajeni rad na zaustavljanju zlostavljanja i unapređenju roditeljskih vještina, iskoristiti spoznaje iz područja međugeneracijskog prijenosa zlostavljanja tako da se posveti i pitanju osobne povijesti roditelja zlostavljača. Ako je roditelj sam žrtva zlostavljanja u djetinjstvu, socijalni radnik mu treba pomoći da izrazi i integrira vlastito traumatsko iskustvo zlostavljanja u djetinjstvu. To znači raditi sa čitavom osobom roditelja, ne samo sa roditeljskom funkcijom. Suočavanje s bolnim osjećajima iz djetinjstva, svjesna odluka zlostavljanih roditelja da će se prema vlastitom djetetu drugačije odnositi, svijest o vlastitim slabostima u ulozi roditelja i granicama iznad kojih im je potrebna podrška drugih ljudi ciljevi su kojima se u tom radu može težiti. Osim zaštitnih čimbenika koji dovode do prekidanja kruga zlostavljanja na osobnoj razini treba istražiti raspoložive izvore podrške u sadašnjoj obitelji i lokalnoj zajednici. To mogu biti partner, prijatelji, braća/sestre ili neka stručna osoba. Ukoliko je roditelj žrtva zlostavljanja i nije doživio modele osjetljive i primjerene roditeljske brige vjerojatno je potrebno raditi na cjelokupnom odnosu privrženosti između roditelja i djeteta.

Posao koji socijalni radnik mora obaviti s djetetom odnosi se na smanjivanje posljedica zlostavljanja i prevenciju zlostavljanja djeteta u sljedećoj generaciji. Pritom je vrlo važno oprezno raditi na mehanizmima suočavanja sa zlostavljanjem, naročito pod vidom hipoteza o disocijaciji kao mehanizmu međugeneracijskog prijenosa. I sa djetetom treba razviti mrežu socijalne podrške koja će ublažiti učinke zlostavljanja na sliku o sebi i pružiti modele primjerenog roditeljskog ponašanja (drugi roditelj ili odrasli član šire obitelji, druga obitelj) i unaprijediti socijalnu kompetentnost (prijatelji). Imajući u vidu nalaze o značajnom zaštitnom učinku postojanja podržavajućeg roditelja, uz roditelja koji zlostavlja predložimo i rad s drugim roditeljem, odnosno partnerom roditelja zlostavljača.

Sve to nije lak posao, ali saznanje da se uz našu pomoć krug zlostavljanja djece može prekinuti ohrabruje i obavezuje.

LITERATURA:

1. Browne, K.D. i Lynch, M.A. (1995.) Child abuse and its modes of transmission. **Child Abuse Review**, 4, 4-13.
2. Belsky, J. (1993.) Etiology of child maltreatment: A developmental-ecological analysis. **Psychological Bulletin**, 3, 413-434.
3. Buchanan, A. (1996.) **Cycles of child maltreatment: Facts, fallacies and interventions**. New York: Wiley.
4. Burgess, R.L. i Youngblade, L.M. (1988.) Social incompetence and the intergenerational transmission of abusive parental practices. U: Hotaling, G.T., Finkelhor, D., Kirkpatrick, J.T. i Straus, M.A. (Urednici): **Family abuse and its consequences: New directions in research**. Sage Publications, 38-60.
5. Dijkstra, S. i Kramer, A.A. **Breaking the intergenerational transmission of family violence: The importance of protective factors**. Rad izložen na konferenciji "Violence in family", Amsterdam, 1994.
6. Egeland, B. (1993.) A history of abuse is a major risk factor for abusing the next generation. U Gelles, R.J. i Loseke, D.R.: **Current controversies on family violence**. London: Sage Publications, 197-208.

7. Egeland, B. i Susman-Stillman, A. (1996.) Dissociation as a mediator of child abuse across generations. **Child Abuse and Neglect**, 11, 1123-1132.
8. Hemenway, D., Solnick, S. i Carter, J. (1994.) Child-rearing violence. **Child Abuse and Neglect**, 12, 1011-1020.
9. Justice, B. i Justice, R. (1990.) **The abusing family**. New York: Insight Books.
10. Kaufman, J. i Zigler, E. (1987.) Do abused children become abusive parents? **American Journal of Orthopsychiatry**, 57(2), 186-198.
11. Kaufman, J. i Zigler, E. (1993.) The intergenerational transmission of abuse is overstated. U Gelles, R.J. i Loseke, D.R.: **Current controversies on family violence**. London: Sage Publications, 209-221.
12. Kelly, L. (1994.) The interconnectedness of domestic violence and child abuse: Challenges for research, policy and practice. U: Mullender, A. i Morley, R. (ured.) **Children living with domestic violence**. London: Whiting and Birch Ltd, 43-56.
13. Langeland, W. i Djijkstra, S. (1995.) Breaking the intergenerational transmission of child abuse: Beyond the mother-child relationship. **Child Abuse Review**, 4, 4-13.
14. Maxfield, M.G. i Widom, C.S. (1996.) The cycle of violence: Revisited 6 years later. **Archives of Pediatric and Adolescent Medicine**, 150, 390-395.
15. Morley, R. i Mullender, A. (1994.) Domestic violence and children: What do we know from research? U: Mullender, A. i Morley, R. (ur.) **Children living with domestic violence**. London: Whiting and Birch Ltd., 24-42.
16. Morton, N. i Browne, K.D. (1998.) Theory and observation of attachment and its relation to child maltreatment: A review. **Child Abuse and Neglect**, 11, 1093-1104.
17. Pečnik, N. Teorijska objašnjenja zlostavljanja djece u obitelji. **Zbornik radova**. Ministarstvo rada i socijalne skrbi (u tisku).
18. Petak, O. (1988.) Zlostavljanje djeteta kao interiorizirani model odgoja. **Socijalni rad**, 2, 32-39.
19. Rohner, R.P. (1984.) **Handbook for the study of parental acceptance and rejection**. Center for the study of parental acceptance and rejection, University of Connecticut.
20. Whipple, E.E. i Webster-Stratton, C. (1991.) The role of parental stress in physically abusive families. **Child Abuse and Neglect**, 15, 279-291.
21. Widom, C.S. (1989.) Does violence beget violence? A critical examination of the literature. **Psychological Bulletin**, 106, 3-28.

*Summary**INTERGENERATIONAL TRANSMISSION OF CHILD ABUSE IN FAMILY**Ninoslava Pećnik*

The term “intergenerational transfer of child abuse” is related to the observed manifestation of adults abusing their own children if they themselves have been abused in their early age. The paper quotes empirical evidence of that phenomenon and shows the most prospective researches done on that issue. At the same time it gives us list of methodological problems that researches have to deal with. The author analyses mechanisms through which the possible abuse goes from generation to generation, ways children find out to protect themselves from effects of such abuse as well as ways of breaking that circle of abuse in the family. In the last part of the article the author suggests some ways of applying new insights in dealing with that problem professionally.